

VÄITÖSLUENTO

Uudet terveystiedon lukutaidot

Anna-Maija Multas

Oulun yliopisto

Anna-Maija.Multas@oulu.fi

<https://orcid.org/0000-0002-9710-2497>

FM Anna-Maija Multaksen informaatiotutkimuksen alaan kuuluva väitöskirja *New health information literacies : a nexus analytical study* (Uudet terveystiedon lukutaidot. Neksusanalyttinen tutkimus) tarkastettiin 4.3.2022 Oulun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa. Vastaväittäjänä toimi professori Olof Sundin (Lundin yliopisto, Ruotsi) ja kustoksena apulaisprofessori Noora Hirvonen (Oulun yliopisto). Väitöskirja on julkaistu sarjassa Acta Universitatis Ouluensis. B, Humaniora ja se on luettavissa myös Oulun yliopiston Jultika-julkaisuarkistossa osoitteessa <http://urn.fi/urn:isbn:9789526232157>.

Asiasanat: informaatiolukutaito, informaation luominen, neksusanalyysi, sosiaalinen media, terveyden lukutaito, terveystiedon lukutaito, verkkoympäristö, vloggaus, YouTube, infodemia, pandemiat

Artikkeli on lisensoitu Creative Commons Nimeä-EiKaupallinen-JaaSamoin 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä

Pysyvä osoite: <https://doi.org/10.23978/inf.115402>

Covid-19-viruksen synnyttämä pandemia pysäytti maailman keväällä 2020. Olimme uuden edessä. Pandemian alussa yksi Suomen suosituimmista tubettajista Roni Back (2020) julkaisi videon, jossa hän haastattelee opetusministeri Li Anderssonia koronapandemiaan liittyen. Hän kysyy muun muassa kuinka vakavasti Suomen nuorison tulisi suhtautua koronavirukseen. Ehkä juuri tämän Roni Backin videon kannustamana Valtioneuvosto palkkasi keväällä 2020 helsinkiläisen vaikuttajamarkkinointiyritys Ping Helsingin rekrytoimaan sosiaalisen median vaikuttajia jakamaan koronavirukseen liittyvää terveystietoa omilla kanavillaan. Kampanja #faktaakoronasta tavoitteena oli ”varmistaa, että luotettava ja ajankohtainen koronatieto tavoittaisi kaikki suomalaiset” (Ping Helsinki, 2020). Suosituimpien vaikuttajien nähtiin tavoittavan kanavissaan jopa satoja tuhansia suomalaisia vaikuttaen heidän mielipiteisiinsä ja käyttäytymiseensä. Erityisesti pyrkimyksenä oli saavuttaa somevaikuttajiin luottavat nuoret, joita perinteinen media tai viestintä ei muutoin tavoittaisi. Kampanja oli tuolloin ainutlaatuinen maailmassa ja saavutti Ping Helsingin mukaan potentiaalisesti jopa 580 miljoonaa ihmistä. Roni Backin video ja #faktaakoronasta kampanja ovat positiivisia esimerkkejä faktaan pohjautuvan terveystiedon jakamisesta ja sen tuottamisesta sosiaalisessa mediassa sekä sen mahdollisista vaikutuksista ihmisten käyttäytymiseen. Laajemmassa mittakaavassa tarkasteltuna tilanne on kuitenkin haastavampi.

Jo ennen pandemiaa terveystiedon määrä, varsinkin verkossa, oli kasvanut huomattavasti ja sen saatavuus helpottunut. Samalla kuitenkin myös terveystiedon luotettavuuden arviointi on käynyt yhä haastavammaksi. Maailman terveysjärjestö WHO:n (2022) mukaan pandemian lisäksi maailmassa oli ja on yhä, meneillään *infodemia* – harhaanjohtavan ja valheellisen terveystiedon määrän räjähdysmäinen kasvu lähes kaikilla viestinnän alustoilla, sekä verkossa että painetussa mediassa. On selvää, että tarve kriittisen ajattelun taidoille ja kyvyille arvioida löydettyä informaatiota on yhä suurempi.

Väitöskirjassani olen paneutunut erityisesti terveystiedon lukutaitoihin eli yksinkertaistetusti muotoillen tapoihin, joilla ihmiset toimivat terveystiedon kanssa arjen verkkoympäristöissään. Taustalla on ymmärrys arkielämän ympäristöjemme muutoksesta. Uudet teknologiat ovat muovanneet ja yhä muovaavat arjen ympäristöjämme monin tavoin. Nämä muutokset ovat mahdollistaneet muun muassa sisällöntuotannon sosiaalisessa mediassa sellaisella laajuudella ja volyymillä, joka ei ollut mahdollista vielä muutama vuosi sitten. Muutokset ovat vaikuttaneet myös tapoihin, joilla terveyteen ja hyvinvointiin liittyvää informaatiota hankitaan, arvioidaan ja luodaan. Väitöskirjani tavoitteena onkin tarkastella ja hahmottaa uudenlaisia tapoja ymmärtää terveystiedon lukutaitoja jatkuvasti uusiutuvien teknologioiden aikakaudella.

Tässä tarkastelussa hyödynsin sekä informaatiotutkimuksen alan, terveystieteiden että kasvatustieteiden alojen tutkimusta lukutaidoista.

Väitöstutkimukseni menetelmällinen lähestymistapa on sosiaalisen toiminnan tarkasteluun kehitetty neksusanalyysi. Ron ja Suzie Scollonin (2004) luoma neksusanalyysi yhdistää lingvistiikan, diskurssianalyysin ja etnografian analyysivälineitä. Neksusanalyyttisen tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella kielellisen toiminnan ja siihen liittyvien ihmisten, objektien, kielellisten resurssien ja käytänteiden välisiä yhteyksiä tutkimuksen kannalta tärkeissä tilanteissa (Pietikäinen, 2012). Tutkimuksen keskiöön valittu toiminta, eli neksus, nähdään monitahoisena. Se on toiminnassa mukana olevien eli toimijoiden puhetapojen, kokemusten, elämänhistorioiden ja vuorovaikutus-tilanteen muokkaama.

Toteutin väitöstutkimukseni kahdessa vaiheessa. Tutkimuksen ensimmäisen vaiheen systemaattisen kirjallisuuskatsauksen avulla saatoin tarkastella syvemmin verkkoympäristöihin keskittyntä terveyden lukutaidon tutkimusta. Pyrkimyksenäni oli hahmottaa, miten terveyden lukutaitoa oli määritelty, mitattu ja tutkittu tieteellisissä julkaisuissa. Lisäksi halusin selvittää, miten informaation käsite huomioitiin näissä määritelmässä ja mittareissa. Tutkimukseni toisessa vaiheessa pyrin ottamaan huomioon ensimmäisessä vaiheessa esiin nousseet tutkimukselliset aukot. Näitä olivat esimerkiksi informaation luomiseen liittyvän aspektin huomiotta jättäminen sekä nuoriin liittyvän tutkimuksen vähäisyys. Toisessa vaiheessa keskityinkin nuorten arkielämän terveystiedon lukutaitokäytänteisiin sosiaalisessa mediassa. Tutkimusta varten keräsin aineistoa kolmen videobloggaajan kanssa. Aineisto koostui nuorten haastatteluista, videopäiväkirjoista ja YouTube-videoista, jotka analysoin laadullisin menetelmin, hyödyntäen neksusanalyysin keskeisiä käsitteitä.

Väitöstutkimukseni tulokset osoittavat, että verkkoympäristöihin keskittyneen terveyden lukutaidon tutkimuksen on kehityttävä sekä käsitteellisesti että empiirisesti. Terveyden lukutaidon tutkimuksessa ei esimerkiksi tällä hetkellä huomioida verkkosisältöjen monimuotoisuutta tai uusien teknologioiden vaikutuksia toimintaamme. Perinteisesti terveyden lukutaito on määritelty yksilön kyvyksi löytää terveyteen liittyvää tietoa voidakseen tehdä parempia terveysvalintoja (ks. esim. Ratzan & Parker, 2000). Toisaalta terveyden lukutaidon uudemmat määritelmät ovat ottaneet huomioon monipuolisemmin erilaisia vaikuttavia tekijöitä, kuten aiempien kokemusten vaikutukset tai tarpeet kriittisen ajattelun kyvyille. Näitä uudempiä määritelmiä kuitenkin harvoin käytetään tutkimuksen lähtökohtana, saati terveyden lukutaidon mittareiden kehittämisen apuna. Väitöstutkimukseni tulokset tukevatkin aiemman tutkimuksen johtopäätöstä siitä, ettei terveyden luku-

taidon määritelmästä ole konsensusta, yksimielisyyttä (ks. esim. Sørensen, 2019).

Tutkimukseni toisessa vaiheessa halusinkin tarkastella ilmiötä konkreettisesti. Miten terveystiedon lukutaidot ilmenevät nykyajan verkkoympäristöissä. Miten nuoret toimivat terveystiedon kanssa sosiaalisessa mediassa erityisesti informaation tuottamisen näkökulmasta? Tässä vaiheessa hyödynsin informaatiotutkimuksen alalla kehitettyä informaatiolukutaidon käsitettä, joka ottaa laajemmin huomioon erityisesti informaation hankkimiseen, arviointiin ja luomiseen liittyvät seikat (ks. esim. Lloyd, 2017; Hicks, 2018).

Toisen vaiheen tulokset osoittavat, että nuoret hyödyntävät monenlaisia tapoja tuottaa terveystietoa sosiaalisessa mediassa. Esimerkiksi kehoon liittyvä tieto ja oman persoonan esittämiseen liittyvä autenttisuus, aitous ovat keskeisiä elementtejä, kun nuori tuottaa sisältöä sosiaalisessa mediassa. Niiden avulla nuori rakentaa omaa auktoriteettiaan suhteessa seuraajiinsa. Terveystiedon lukutaidon näkökulmasta tarkasteltuna tutkimukseni toinen vaihe tuo aiempaa tutkimusta monipuolisemmin esille erilaisia tapoja toimia terveystiedon kanssa verkkoympäristöissämme.

Erityisesti, väitöstutkimukseni tarjoaa uutta tietoa informaation luomisesta osana digitalisoituneen arkemme jatkuvasti muutoksessa olevia sosiaalisia käytänteitä. Peilaten tutkimukseni tuloksiin ja hyödyntäen sekä terveyden lukutaidon, informaatiolukutaidon että kasvatustieteiden alan lukutaitotutkimusta esitän väitöskirjassani uudenlaisen tavan ymmärtää terveystiedon lukutaitoja:

Uudet terveystiedon lukutaidot ovat tapoja ymmärtää terveyttä ja hyvinvointia, ne ovat informaation löytämiseen, etsimiseen, arviointiin, ymmärtämiseen luomiseen liittyviä toimintatapoja, eli käytänteitä, joita hyödynämme erilaisissa arjen ympäristöissämme verkkoympäristöt mukaan lukien. Uudet terveystiedon lukutaidot ovatkin sosiaalisesti rakentuneita ja rakennettuja ja ne ovat jatkuvassa muutoksessa uusien teknologioiden muutosten myötä. Uudet terveystiedon lukutaidot koostuvat lukuisista erilaisista toisiinsa kytkeytyneistä sosiaalisista, materiaalisista ja kehollisista informaatiokäytännöistä, joissa käsitellään monimuotoisesti erilaisia informaatioisisältöjä. Uudet terveystiedon lukutaidot muuntuvat ja kehittyvät koko ihmisen elämänsä ajan. Erityisesti ne muokkaantuvat vuorovaikutuksessa toisten kanssa.

Käytännön tasolla tutkimukseni tuloksia voidaan hyödyntää esimerkiksi terveyden edistämisen sekä terveystiedon ja informaatiolukutaidon opetuksen kehittämisessä. Näin erityisesti silloin, kun tavoitteena on huomioida arjessa olennaisia tapoja toimia informaation kanssa. Esimerkiksi informaatioisisältöjen luomisen voisi ottaa konkreettisemmin mukaan erilaisissa käytännön oppimistehtävissä hyödyntäen erityisesti oppijan omia informaatio-

ympäristöjä kuten vaikkapa sosiaalista mediaa. Oppijoita voisi ohjata tunnistamaan erilaisia tiedon tyyppisiä sekä hahmottamaan auktoriteettien rakentumista ja oman vaikutuksen merkitystä informaation luomisen prosessissa.

Roni Backin korona-aiheinen video julkaistiin 18. maaliskuuta 2020 eli pandemian alkupäivinä. Videolla on tällä hetkellä 132 tuhatta katselukertaa, 6,9 tuhatta tykkäystä sekä 820 kommenttia. Monet kommentoijista kiittävät Ronia siitä, että hän kertoi lisää pelottavasta koronaviruksesta sekä siitä, että kertoi nuorille konkreettisesti, miten tilanteessa tulisi toimia. Videolla oli siis mahdollisesti vaikutusta ihmisten toimintaan.

Kaksi vuotta Roni Backin videon jälkeen pandemia on edelleen voimissaan, mutta olemme kenties oppineet elämään sen kanssa paremmin. Terveystiedosta on tullut yhä keskeisempi osa arkeamme rokotuksineen ja itsehtyine koronatesteineen. Olemme oppineet seuraamaan vointiamme koronaoireiden varalta, suojautumaan ja seuraamaan koronaan liittyviä ohjeistuksia niin kansallisella kuin paikallisella tasolla. Olemme siis oppineet uudenlaisia tapoja ja toimia terveystiedon kanssa niin verkossa kuin sen ulkopuolellakin. Infodemiassa onkin tullut yhä tärkeämmäksi ymmärtää ympäristöissämme tapahtuvia muutoksia ja niiden vaikutuksia toimintaamme. Uskon, että sekä pandemia että infodemia ovat edesauttaneet meitä kehittämään resilienssiä eli vastustuskykyä kohdata myös tulevia infodemioita, joista seuraava onkin jo hyvin selvästi käsissämme.

Lähteet

- Back, R. (2020, maaliskuu 18). *Haastattelin ministeriä ja lääkäriä – mitä nyt voi tehdä?* [video]. YouTube. <https://youtu.be/Fed5Y4S5X0Y>
- Hicks, A. E. (2018). Making the case for a sociocultural perspective on information literacy. Teoksessa K. Nicholson & M. Seale (toim.), *The politics of theory and the practice of critical librarianship* (s. 69–85). Library Juice Press.
- Lloyd, A. (2017). Information literacy and literacies of information: a mid-range theory and model. *Journal of Information Literacy*, 11(1), 91–105. <https://doi.org/10.11645/11.1.2185>
- Pietikäinen, S. (2012). Kieli-ideologiat arjessa: Neksusanalyysi monikielisen inarinsaamenpuhujan kielielämäkerrasta. *Virittäjä*, 3(2012), 410–442. <https://journal.fi/virittaja/article/view/7162>
- Ping Helsinki (2020, elokuu 11). *Case: #faktaakoronasta – luotettavalla tiedolla koronavirusta vastaan*. <https://pinghelsinki.fi/caset-arkisto/case-faktaakoronasta-luotettavalla-tiedolla-koronavirusta-vastaan/>
- Ratzan, S., & Parker, R. (2000). *National Library of Medicine current bibliographies in medicine: Health literacy*. National Institutes of Health, US Department of Health and Human Services.

- Scollon, R., & Scollon, S. W. (2004). *Nexus analysis: Discourse and the emerging Internet*. Routledge.
- Sørensen, K. (2019). Defining health literacy: Exploring differences and commonalities. Teoksessa O. Okan, U. Bauer, D. Levin-Zamir, P. Pinheiro & K. Sørensen (toim.), *International handbook of health literacy: Research, practice and policy across the life-span* (s. 5–20). Policy Press.
- WHO (2022). *Infodemic*. https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1